

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Nesep Atlası

Hakan Temir

İstanbul: İFAV, 2021, 247 sayfa.

Hakan Temir Arapların neseplerini konu edindiği eserin başında araştırmanın amacı, önemi, kaynakları ve metodunu vermiş, ardından tablolar halinde nesepleri sıralamıştır. Bu çizelgede Adnân ve Kahtân soylarına ait tüm kabilelerin şecerelerini sunmuştur. Arapların neseplerini doğru bir şekilde analiz etmek için Adnân ve Kahtân'ı iyi bilmek gerekmektedir. Çünkü günümüzde tarih kitaplarında yer alan kabilelerin veya batınların tamamı bu iki soydan gelmektedir. Nitekim geçmişten günümüze Araplar ya Adnân soyuna ya da Kahtân soyuna mensupturlar. Bu ilkeler gözetilip çağın imkânları da seferber edilerek soyların bir bütün halinde renkli şemalarla yansıtılması çalışmayı önemli hale getirmiştir.

Atlası değerlendirmeye geçmeden önce Temir'in yararlandığı kaynaklara ve bunların özelliklerine değinmek gerekirse yazar, bilgileri çoğunlukla ilk dönem kaynaklarından almış gözükmektedir. Nesep konusunda en yetkin isimlerden İbnü'l-Kelbî'nin (ö. 204/819) *Cemhere'si* ve *Nesebü Me'ad ve Yemenü'l-kebir'i* çalışmanın birinci sacayağı olarak seçilmiştir. Belâzûri'nin (ö. 230/846) *Ensâbü'l-eşrâfı* ve İbn Sa'd'ın (ö. 236/852) *Tabakâtı* ikinci önemli kaynak olarak yerini korumuştur. İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *Cemheretü ensâbi'l-Arabı* da üçüncü aşamada önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır. Nesep ilminin ana omurgasını oluşturan bu eserler ilk dönem kaynakları olduğundan siyer, hadis, tarih ve nesep ilimlerinde başucu kitaplardır. Temel kaynaklar dikkate alınarak oluşturulan eser, sonraki dönem kaynaklarını göz ardı ediyor gibi görünse de yazar yer yer İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) *el-İnbâh*'ından, İbnü'l-Esir'in (630/1233) *Üsdü'l-gâbe*'sinden, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *el-İsâbe*'sinden istifade etmiştir. Bunlardan nesep bilgilerinin kontrol edildiği ve önemli isimlerin ilave edildiği görülür. Böylelikle eser günümüzde kaynak olma hüviyetini kısmen elde etmiş gözükmektedir.

Kaynak kısmının ardından eserin giriş kısmında "Nesep İlmî" başlığı altında Temir, nesebin tarifini yapmış ve zamanla mevcut soyların birçoğu nedenle birbirine karışmasıyla bazı kopuklukların olduğunu dile getirmiştir. Var olan

eksikliklerle birlikte Arapları bu konuda özgün kılan yetilerden bahsetmiştir. Zira Araplar kendi neseplerini tutma konusunda oldukça mahirdirler. Bu konuya da değinen yazar, onların şecere tutma alışkanlıkları çölde yaşamaları ile birlikte başladığını söylemektedir (s. 16).

Temir, “*Nesebin Gerekliliği*” başlığı altında nesebin koruma, himaye ve sevgi bağlarını geliştirdiğini belirterek meselenin neden önem arz ettiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Çöl ortamında savunmasız kalan birisinin koruma ve himayesinin ancak nesep ile mümkün olacağına da değinen yazar, bu konunun Araplar için önemini dile getirmiştir. Hiç şüphe yok ki nesebin gerekliğinin faydaları kadar amacı dışında kullanılıp, kişi ve kişileri farklı tanıtmaya neden olan yönleri de mevcuttur. Bu konuya da ayrıca değinen yazar, nesebin taassuba dönüşmesi, yine onun insan hak ve hürriyetlerini ihlal etmesi gibi etmenleri nesebin zararlı kısımları olarak ifade etmiştir. Nitekim bu nedenle tarihte nesep ilminin öğrenilmesine karşı çıkan ve faydasız bir alan olarak görenler de olmuştur. Mesele hakkındaki olumlu ve olumsuz düşünceleri ilmî bir disiplinle sunan yazar, okuyucunun her iki tarafın da iddiasını derli toplu görmesini sağlamıştır (s. 16-18).

“*Nesep İlminin Ortaya Çıkışı*” başlığı bir nevi Câhiliye döneminde nesebin hangi boyutta olduğunu gözler önüne sermektedir. Câhiliye döneminde nesebin başlı başına bir ilim dalı haline gelmediğini açıkça söyleyebiliriz. Bu dönemde nesep, kişilerin ezberlemeleri halinde muhafaza ediliyordu. Söz konusu ezber metodundan farklı olarak bazı kişilerin yazmış olduğu şiirlerin mısraları arasında da nesepten izler bulunmaktaydı. Tüm bu noktalara hassasiyetle değinen yazar, nesep alanında sahâbilerin ve tabiinden bazı kişilerin öne çıktığını da ifade etmiştir. Bu konuda öncü isim olarak Hz. Ebu Bekir’i örnek vermiştir. Vurgunun Hz. Ebû Bekir üzerine yapılması anlamlıdır. Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bir kabile ağırlayacağı veya bir kabileyi ziyarete gideceği zaman o topluluk hakkında Hz. Ebu Bekir’den malumat aldığı bilinmektedir. Hz. Ebû Bekir ise Mekke idarî yapısı içerisinde yürütmüş olduğu Eşnâk göreviyle kabileler hakkında geniş bilgiye sahipti. Temir, nesebin halifeler zamanında da dikkate alındığını ifade etmiş ve Hz. Ömer’in uygulamalarını örnek vermiştir. Yazarın verdiği örneğe göre; Hz. Ömer, Divan’dan alınacak atıyyelerin temininde, yeni kurulan şehirlere yerleşime kadar nesebin dikkate alındığını ve ona göre bir düzenleme yapıldığını ifade etmektedir. Yazar, tüm bunlardan sonra nesebin tedvin edilmesi yani bu faaliyetin başlamasının da hicrî I. asırda meydana geldiğini dile getirerek bu başlığı noktalamaktadır (s. 18-19).

Temir, “*Neseplerin Sınırı*” başlığında bir nevi neseplerin başlangıç ve nihayet noktasını vermeye çalışmıştır. Yazarın da büyük bir dikkatle değindiği husus, Arapların soylarındaki sınırdan ibarettir. Arapların soyları ne kadar geriye

gidilirse gidilsin nihai nokta Adnân veya Kahtân olmuştur. Bu sebeple bir Arap ya Adnâniler'e ya da Kahtâniler'e mensuptur. Bu önemli konuyu işleyen yazar, önceki dönemlerde de yazılan eserlerde bunların sınır olduğunu dile getirmiştir. Bu isimlerin nihai yer olmasının sebebini de araştıran yazar, Hz. Peygamber'in "Nesebiniz Adnân'a ulaştığında durun." hadisinin dikkate alınarak böyle bir sınırlamanın yapıldığını düşünmektedir (s. 19).

Temir, "Nesep Tabakaları" başlığında tabakanın kelime manasına açıklık getirmiş ve nesep içindeki anlamına dikkat çekmiştir. Burada asıl önemli olan ve dikkat çeken durum ise nesep şeceresinin, insan vücuduna benzemesi ve önemli tabakaların yine insan vücudunun bölümleriyle ilişkilendirilmesidir. Yazar verdiği örnekler ile bunu şöyle izah etmiştir: "en büyük tabaka *şa'b* (insan vücudunun sağ ve sol cenahı), *kabile* (baş), *imare* (göğüs), *batın* (karın), *fahz* (baldır), *fasile* (diz)..." Bunun dışında âlimlerin nesepleri beş, altı, yedi ve onlu tabakalara ayırdığına da değinen yazar, örnek olarak sadece altıya ayrılanı ve ona ayrılanı göstermiştir. Bu farklılıkların hatalı olmadığını savunmak için söz konusu taksimatın sebebini açıklayarak ortaya koymuştur (s. 20-22).

"Soyların Birbirine Karışması" başlığında yazar, yapılan bazı anlaşmaların, toplu veya bireysel halde bir kabilenin gölgesine sığınmak ve orada yaşamının mevcut kabilenin nesebinin ileriki yıllarda karışmasına sebep olduğunu ifade etmiştir. Uzun zaman sonra kabileye sonradan eklenen birinin evlatları artık o kabileden bir üye gibi anılmaya başlanmıştır (s. 23). "Soyların Sıralanmasında Usûl" başlığında ise yazar, klasik nesep sıralamasını temel alarak kendi metodunu belirleyip *cizm*'leri ve onun altında oluşan *şa'b*'ları usule uygun aktarmıştır. Temir, *cizm*'leri oluştururken İslâm âlimlerinin görüşünü ve kendi tercihini harmanlayarak öncelikli sırayı Adnân *cizm*'ine vermiştir. Böyle bir önceliğin oluşmasının sebebi ise, Hz. Peygamber'in mensup olduğu Kureyş'in, Adnâniler'e nispet edilmesidir (s. 24).

"Kabile ve Batın Tespiti" başlığında Temir, tarihi veriler ışığında kabile ve batınların tespitini nasıl yaptığını izah etmiştir. Araplar bir topluluğu kabile olarak değerlendirirken sayılarına bakmazlardı. Bir topluluğu kabile sıfatıyla tavsif etmek için öncelikle asabiyet ve şöhrat gibi özellikleri aramaktaydılar. Tüm bunları dikkate alan yazar, bir kabilenin tespitinde öncelikle ana kaynaklarda ihtilâf bulunmayan bilgileri tespit etmekle işe koyulmuştur. Karşılaşılan ihtilâflı bilgilerde ise ciddi araştırma ve kaynak taraması ile kabile oluşumlarının asıllarına ulaşılmaya çalışmıştır. Takip edilen bu sistemli usul neticesinde eser, neseplerin tespiti ve kabilelerin varlığı hakkında en az hata ile doğru bilgi akışı sağlamaktadır (s. 24).

"İsimlerin Transkripsiyonu" başlığı kelimelerin ve isimlerin Arap grameri açısından tespit ve telaffuzunda takip edilen yöntemi içermektedir. Yazar bu

bölümün başında her ne kadar bu transkripsiyona riayet ettiğini söylese de Türkçeye intikal etmiş bazı kelimelerin yaygın kullanımı nedeniyle kısmen bu yöntemi takip etmeyeceğini ifade etmiştir. Çünkü bazı kelimeler ve isimler Türkçede yaygınlık kazandığından bunların farklı şekilde yazımı ilmî eserlerin yazımındaki birliğe zarar verecektir. Bu ilmî teamülü dikkate alan yazar, en doğru seçim ve tespiti ulaşılmak için birkaç farklı yol takip etmiştir. Bunlar arasında İSAM verileri ve Adnan Demircan editörlüğünde hazırlanan İbn Sa'd'ın *Tabakâtü'l-kebir* çevirisi dikkat çekmektedir (s. 25).

“İsimlerin Seçimi ve İhtilafların Çözümü” başlığı içerik itibari ile çok titiz bir çalışma gerektiren bölüm olma özelliğine sahiptir. Yazarın da ifade ettiği gibi Araplarda bir kişinin üç farklı ismi bulunuyordu. Bu çeşitlilik içinde öncelikle kişinin gerçek ismi, lakabı ve künyeleri yer almaktaydı. Araplar söz konusu isimleri kullanacağı zaman aralarında en meşhur olanı öncelikle ele alıyorlardı. Tüm bu isimlerin hepsini aynı anda vermenin çalışmanın sıhhati açısından yorucu olacağını ifade eden yazar, Arapların metodunu takip ederek bu üçleme arasında en meşhur olanı tercih etmiştir. Yazarın bu tercihi, isimlerin daha rahat tespit edilmesine ve okuyucuların söz konusu eserden aradıklarını pratik bir şekilde bulmasına olanak sağlamıştır. Konunun anlaşılması için yazarın eserinde verdiği örneklerden birisi şöyledir: “Hz. Peygamber’in beşinci göbekten olan dedesinin asıl adı Zeyd, lakabı Kusay, künyesi ise Ebu Muğire’dir.” Bu üçleme arasında en meşhuru zikredilmek sureti ile gerekli yöntem ve kural takip edilerek uygulanmıştır. İsimlerin tespiti sırasında karşılaşılan ihtilâflarda yazar, takip edilebilecek en makul yolu benimsemiştir. Bir kelimenin iki farklı şekilde vücut bulması halinde en yaygın olanı ana kelime olarak kabul etmiş; diğer kelimeyi ise parantez içinde nakletmiştir (s. 26).

“Kutuların Renklendirilmesinde Usûl” eserin iç düzeninin rahat anlaşılması açısından en önemli kısımdır. Yazar, çalışma içerisinde renkleri üç gruba ayırdığını ifade etmiş ve şöyle tanımlamıştır: birincisi arka plan rengi, ikincisi nesep tabakalarındaki katmanların rengi, üçüncüsü ise Peygamberlerin ve sahâbilerin bulunduğu kutunun rengidir. Bu ayırım nesebin içindeki taksimatın ve tespit edilecek kişilerin olduğundan daha hızlı bulunması açısından son derece başarılı olmuştur. Yazarın, Hz. Peygamber’in soyunu ayrı bir renk ile göstermesi de tarih ve siyer çalışmalarında en fazla müracaat edilen nesep silsilesinin belirgin bir şekilde okuyucuların karşısına çıkmasını sağlamıştır. Bu soyun rengini altın rengi olarak belirleyen yazar, erkek sahâbîleri altın sarısı, hanım sahâbîleri de pembe renk ile belirgin hale getirmiştir. Yazar nesep tabakalarını da tutarlı bir renk ile sembolize etmiştir. Buna göre yazarın tercih ettiği renkler şöyledir; diplomatik işleri ifade eden gri tonlar *şa'b*, gelişme ve yenilenme ifade ettiği için yeşil ton *kabileler*, kanla ilgili olduğu için kırmızı ton ise *batınlar* içindir. Renkler, neseplerin şecereleri için son derece önemlidir (s. 26-27).

“Sayfa İçi Numaralandırma Sistemi” soyların öncesini ve sonrasını göstermesi bakımından anlaşılır bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Temir, okuyucunun eserden kopmaması ve çalışma ortamının daha hızlı ilerlemesi için numaralandırma sistemini tercih etmiştir. Yine bunu da ayrıntısına kadar planlayıp eserinde işlemiştir. Bir örnek vermek gerekirse çalışmada yedinci sayfa Mudar ile başlar, ancak okuyucu Mudar’ın atalarını yani Mudar’dan önceki soyları görmek isterse Mudar’ın üstünde yazan rakama yani beş nolu sayfaya gitmelidir. Yazar, bununla birlikte bu karışık gözükten sistemin daha net anlaşılması için iki renk seçmiştir. Bu renklerden beyaz soyun öncesi, siyah ise soyun devamını göstermektedir (s. 28).

Okuyucunun *Atlas*’ta kullanılan teknik ve yöntemlerden haberdar olması için gerekli olan giriş kısmının ardından birinci sayfa ile atlas başlamıştır. İlk sayfada sol tarafta nesep tabakaları hiyerarşik olarak sıralanmış, sağ tarafta da kutu renklerinin ifade ettiği gruba dair açıklamalar yapılmıştır. Hz. Âdem ile başlayan nesep sıralamasında hurafe bilgilere dikkat çekilerek nesepler öncelikle soyu tükenen ve devam eden Araplar şeklinde kategorize edildikten sonra soyu tükenenler bir sayfada toplu olarak verilmiştir. Soyu devam eden Araplar ise Adnân ve Kahtân şeklinde ikiye ayrıldıktan sonra her birisinin üç *şa’b* ile ifade edileceği belirtilmiştir. Temir, bu iki grubu sıralarken Hz. Peygamber’i merkeze alarak Adnânîleri incelemiş ve yüz sayfa ile onların soylarını izah etmiştir. Geriye kalan kısımda ise Kahtânîler detaylı bir şekilde işlenmiştir. Eserin sonunda üç ayrı indeksin (kabile, batın ve şahıs) olması da atlardan kolay bir şekilde istifaya etmeyi sağlamıştır.

Sonuç olarak Temir’in ilim dünyasına kazandırdığı *Nesep Atlası*, özellikle akademik alanda yapılacak nesep, kabile, biyografi ve şahıs çalışmalarında önemli bir kaynak olmaya adaydır. Bununla birlikte araştırmacının bir önceki çalışmasıyla bu kitabın bir bütün olduklarını söylemek gerekir. Zira nesep ve kabile birbirinden ayrılmaz ikilidir. Dolayısıyla bu konuların daha iyi anlaşılması için yazara ait *Arap Yarımadası’nda Kabile Hayatı* kitabına da müracaat edilmelidir. Çünkü ifade ettiğimiz üzere nesep ve kabile başlıkları birçok özellik bakımından paralellik göstermektedir. Yazarın da genel olarak çalışmaları bu alana ait olduğu için söz konusu iki eser birbirini tamamlayıcı niteliktedir.

Muhammed Karaca

(Yüksek Lisans Öğrencisi, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dah, krcmhmd10@gmail.com; orcid.org/ 0000-0002-1973-902X)